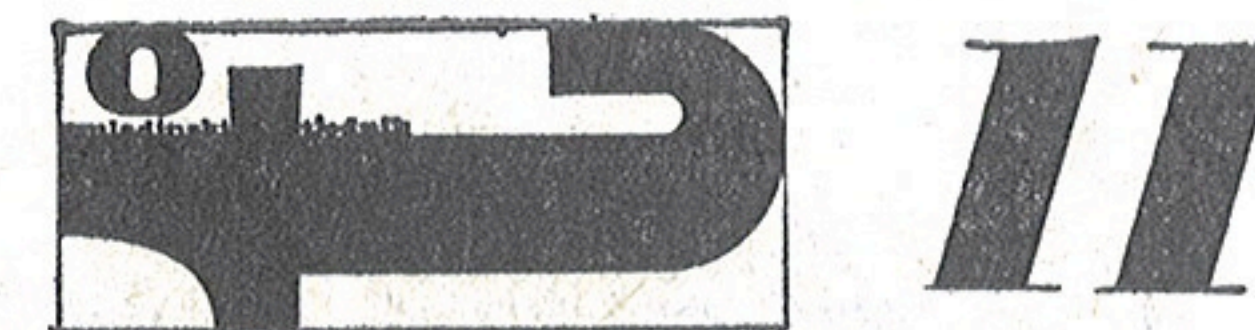

crnomrćenje o 'crnom' filmu

U našoj se javnosti, čini se, čovjek nadasve cijeni po stavu. Naši su zato govornici pretežno ljudi »u stavu«. Radije ću ukratko »zauzeti stav« o nečem nego da o tom promišljaju.

U posljednje su se, tako, novinari, ti specijalizirani zauzimači stavova, našli ponukani da o sve češće spominjanoj »crnoći« dijela »novog jugoslavenskog filma« — »zauzmu svoj stav«. Dakako, onaj politički uputan u ovom slučaju negativan.

O »ESTETSKOJ« KRITICI »CRNOG« FILMA

Pa u čemu je, po bijelim publicistima, »crnoća« našeg »crnog« filma?

Oni kratkourniji, moralizatorski raspoloženi, tvrde da je »crnoća« naših filmova u brojnim prizorima nasilja, golotinje, obljube i psovanja što se u njima vide i čuju.

Rafiniraniji će imati ambiciozniju predodžbu »crnoće«: naši su filmovi »crni« po tome što naglašenim naturalizmom pokazuju prizore bijede, zapuštenog živovanja, moralnog i socijalnog propadanja, što se ne libe prikazati kraste naše stvarnosti, ili pak one lijepe vidove koji ne mogu našu lijepu socijalističku stvarnost reprezentirati u turističkim vodičima i propagandnim listićima namijenjenim našim miroljubivim kapitalističkim koegzistentima.

Vrlo je zabavno uočiti, da mnogi od bijelih publicista želi svoj »negativni stav« o »crnoći« našeg filma pravdati estetskim razlozima i estetskim interesima. Kao, na duši im je sadašnjost i budućnost naše filmske umjetnosti.

Zanemarimo li sve individualne varijacije na temu »estetske« kritike našeg »crnog« filma, ostat će jedan temeljan neestetski nesporazum kao bit »estetskih« prigovaranja našem »crnom« filmu, bez obzira odnosila se »crnoća« samo na prizore seksa, nasilja i psovki, ili pak na cjelokupan socijalno-moralni svijet što ga naši filmovi predočuju.

Riječ je o miješanju prikazivanog i prikazbe. Film pripada, naime, tzv. prikazivačkim umjetnostima. To će reći da film prikazuje nešto što postoji neovisno od njega, i, takvo, ima svojih osobina, svojih značenja i svojih značaja, prije i mimo filma. To što film prikazuje može dakle samo po sebi biti lijepo a može biti i ružno — ima neku vlastitu, o filmu neovisnu, vrijednost. Očigledno je ipak svakom tko poznaje umjetnost i nešto malo o njoj razmišlja, da vrijednost umjetničkog djela nije u vrijednosti predmeta kakav je sam za sebe, već u samoj prikazbi, tj. u svojevrsnom poima-

nju i doživljaju tog predmeta. I lijepa, a i ružna stvar imaju podjednakih šansi da budu predmet velike umjetnosti. Niti ljepota jedne stvari a priori pogoduje umjetnosti, niti ružnoća druge a priori ugrožava i onemogućuje umjetnost.

Kad bi bilo drugačije, moralo bi se pretpostaviti da su neke stvari »umjetničke« same po sebi, prije stvaralačke obrade. No tada bi umjetnost bila suvišna, jer čemu umjetnosti i njenog posredništva kad bi se moglo daleko jednostavnije i lakše, a i neusporedivo čišće izravno umjetnički doživljavati »umjetničku stvar« kakva je sama za sebe.

Riječ je o očiglednim besmislicama. Nijedna stvar nije predestinirana da bude ili da ne bude umjetnička ponavljam: umjetnost nije u stvari koju film prikazuje već u samoj filmskoj prikazbi, i na umjetniku je i njegovom stvaralaštvu hoće li neka stvar dobiti umjetnički značaj ili neće.

Ali, kao što vrijednost filma nije u izravnoj vezi s vrijednošću što je prikazivani predmet imao mimo filma, niti »crnoća« predmeta ne znači ružno »crn« film.

Najbolji jugoslavenski sineasti ne žmire kad su u pitanju tzv. »tamne« strane života, tj. one strane koje su u sjeni naših blistavih javnih govorenja i prikazivanja. Oni strasnom objektivizacijom rasvjetljaju »tamnoće« našeg društvenog života i ovo je rasvjetljavanje, u biti, duboka stvaralačka afirmacija života i životnosti što nezadrživo buja i izmiče ideološkim pretenzijama nad njom, kao što također ruši ideološke fikcije koje se grade da zastru ono u životu na što ne mogu uticati, što ne mogu promijeniti. Ako jesu o »crnoći«, domaći filmovi vrijednih autora zato nisu »crni« (rezignatorni, defetistički, ocrnjujući) već su stvaralački poneseni i ohrabrujući.

OBADI ŽDANOVIZMA

Dok su se naznačivani bijeli publicisti stidljivo zastirali paravanima »estetskih argumenata«, drugi, »svjesni svoje društvene odgovornosti« izravno objavljuju svoje društveno-političko nezadovoljstvo. Oni dozvoljavaju »crnim« filmovima da budu »snažna umjetnička djela«, čak i vjeruju da ona to jesu. ALI, sudeći sa svog superobjektivnog, uzvišenog općedruštenopolitičkog vidikova, smatraju da naši filmaši pretjeruju »u subjektivnosti« prikazbe, da tako ne pokazuju »našu stvarnost kakva ona zaista jest«, već je, prenaglašavajući i ističući isključivo »crne« strane »našeg društvenog razvoja« prikazuju iskrivljeno. Ako naši filmaši i nisu zlonamjerni (to im priznaju!), oni su ipak zločinitelji, jer stvaraju pogrešne i loše slike o stvarnosti i razvoju stvar-

nosti socijalističke Jugoslavije. »A svi mi znamo« — podučavaju soc-kritičari što »objektivno« naša stvarnost jest — da u nas, premda ima »propusta« i »još neriješenih pitanja« i »teškoća u rastu« ipak nije sve tako »crno« kako se »može steći dojam« iz naših filmova. Naši bi zato filmovi morali više prikazivati i one dobre (bijele!) strane našeg razvoja, i ne bi smjeli davati »prolaznim teškoćama« toliko pretjeran naglasak.

Ne treba naročito mudrosti, pa da otkrijemo kako su u navedenim »stavovima« sve soc-realističke ovce na broju:

1. soc-kritičari očito soc-realistički smatraju da je umjetnost »odraz« (»slika«) stvarnosti (»subjektivan odraz objektivne stvarnosti«).

2. današnji soc-kritičari neće doduše izravno propisivati kakav taj »odraz« ima biti, ali će to učiniti obilazno besprizivno utvrđujući kakva je »objektivno« ta naša stvarnost pa prema tome i kakav njen »odraz« treba da bude. Jer, iako umjetnici »odražavaju subjektivno« (a »subjektivno« u ovoj sprezi obično znači tek: emocionalno, afektivno) to ne smije biti ništa manje »vjerno«, tj. »vjerno« propisanom »objektivitetu«.

Uvijek iznova zaprepašuje s kojim nadvišenim samopouzdanjem državobrižnici svojataju isključivo poznavanje »objektivne« stvarnosti, »objektivne istine«, »općih društvenih interesa« i s kojim superiornim profetizmom tačno znaju šta će biti, kakav je i koji razvoj »progresivan«, kako su prolazne sve boljetke i kakav će sve »poguban« utjecaj i »pogubne« posljedice imati sve ono što ne uvažava njihove vrhadržavne napatke. Poražava, kojom upornom bezočnošću oni hoće preparirati umjetničke umove, programirati ih što i kako da misle i prikazuju, kojom bezočnošću žele krilatice sljepačkog politikanskog manevriranja propisati filmu kao obrazac »realističkog« tretmana naše stvarnosti, tj. »progresivnosti« i »konstruktivnosti«.

Kad već ne mogu mijenjati život da bude tačno onakav kakvim ga žele, soc-kritičari će tražiti od filma da ne prikazuje stvari u njihovoj pojedinačnosti i stvarnoj određenosti, već da ih prikazuje onakvim kakve bi trebale u uopćenim odnosima i uopćenim procjenama biti. Soc-kritičari će zamjerati filmu što je konkretan — tražit će od filma da slijedi apstraktne mjere, da bude smjesa pažljivo izmjerenih i u »pravilan« odnos dovedenih »dobrih« i »loših« strana nekog apstraktnog nad-društva (kao da društvo nije konglomerat često i proturječnih, sukobljenih, uzajamno isključivih pojava). Od umjetnika zahtijevaju da se ponašaju kao slijepa, apstraktna pravda koja će stvarnost pravedno odvagi-

vati: puno »lijepe« stvarnosti s malo »ružne« stvarnosti pride. A umjetnost nije sljepica, kao što umjetnici nisu sljepaci, pa im nije stalo do apstraktnog političkog ravnomerja, već do životnosti doživljaja, do pojedinačnosti i tvornosne određenosti onog čemu se posvete.

Soc-kritičari to jasno osjećaju i žustro odbijaju prihvatiti konkretnost umjetnosti koja ugrožava ravnotežu apstraktnih »političkih istina«.

Ma koliko su soc-realističke teorije o umjetnosti prestale biti službene, a umjetnost dobila ustavnu slobodu da bude onakvom kakvom je umjetnikove sklonosti upućuju da bude (a ne da bude onakvom kakvom je ideolozi hoće), ipak se soc-realizam, a s njim i ždanovljevske ambicije propisništva, žilavo odražavaju pod maskom svojevrsnog »društveno-političkog« shvaćanja umjetnosti, tačnije: njene »odgovornosti«, i šire društvene i uže političke. Dok se službena ideologija i umjetnička kritika i teorija odavno odrekla soc-realističkih kriterija i pretenzija, lijep se broj političara, a sa njim još ljepši broj novinara, odnosi prema umjetnosti još i dan danas soc-realističkim posudništvom i ždanovljevim propisništvom.

Dakako, danas je ždanovljevtina — primjereno drugačijim društvenim prilikama — nešto modificirana. Današnji soc-kritičari domaćeg filma nemaju Ždanovljevih administrativnih prerogativa, ali kako djeluju po pravilu u visokotiražnim dnevnicima i tjednicima koji izravno ravnaju javnim mnijenjem u našoj zemlji, njihova sinhronizirana publicistička akcija može izazvati podjednakih zala kao što ih je nekad dekretom mogao izazvati neki vrhadržavni administrator.

ČEMU TERMIN »CRNI FILM«?

Nevolja je kad publicistički zgodna, prigodna metafora — a takva je upravo ona »crnog filma« — postane optužbeni termin s negativnim vrijednosnim obojenjem; što je kao metafora zgodno, kao vrijednosno usmjeren termin može zamutiti, zacrniti stvar koju bi trebao označiti i time pomoći njenom razjašnjanju.

Činjenica je, a mi smo je već naznačili, da se termin »crni« odnosi na filmove koji otkrivaju nelaskave životne pojave sakrivene i skrivane od pogleda javnosti, na filmove koji to čine strasnom temeljitošću istinoljubivog svjedoka iz čega proističe naturalizam mnogih od tih filmova.

Optužbe zbog tobožnje »pomodnosti« te »crne« socijalnosti domaćih filmova — depasirane su. Kritična socijalnost i naturalizam koji je prati, ako i jest u ponekog novijeg epigona — moda, nema ničeg pomodnog kad je u filmskih značajnika, pionira i nosioca »novog jugoslavenskog filma« (Pavlovića, Makavejeva, Petrovića, Đorđevića . . .), a upravo su oni trn u jeziku naših lijeporiječivih državobrižnika.

Svi su spomenuti umjetnici samohotni, svak je svog zasebnog filmskog svijeta i mislenog opredjeljenja; ako ih povezuju neke zajednosti to očito neće biti posljedica mode, već sličnih društvenih uvjeta u kojima se »novi jugoslavenski film« začeo i u kojima je stasao.

Kritična socijalnost nekih filmova novog jugoslavenskog filma« kao i uvjeti što su uvjetovali njenu pojavu za temeljne sociološke i estetske rasprave i analize, a nikako nije stvar za političko-publicističko mešetarenje, za sipinsko crnomrćenje javnog mnijenja.

HRVOJE TURKOVIĆ